

Vajda Gábor

AZ ÉLET VÁLLALÁSA*

HARC AZ ÚJ ÉLETÉRT

Több életre, kitartásra buzdító verset írt önmagához Ács Károly tizennyolc éves korában. Ritkán tud azonban kibújni az elvont fogalmak büvköréből: problémáiról többnyire szimbolikus vagy allegorikus formában beszél. Az ilyen verseket iskolásság is terheli, sok bennük a retorikai elem; a fiatal költő fáradt képzelete a múlt, a jelen és a jövő semmire sem kötelező általánossága között ingadozik, a szeretet törvényét ajánlja és a rosszat kárhoztatja. Akkor értékesebbek, ha ellentmondások szikráznak fel bennük. A *Rabságot kérő* (1948) például hatalomvéde bensőségért esdekel, de ezzel egyidőben kívánsága látszólagosságát is érzékelteti.

Amit teszünk, higgyük szabadnak
okos rendedben, nem lévő isten.
Tartsál minket boldog bilincsen,

hogy el ne vesszünk tudva s tehetetlen...

1948-ban a verseknek egy jelentős csoportja arra mutat, hogy a fiatal költő lendületet kapott s van immár lelkiereje ahhoz, hogy a vágyat és az akaratot egymáshoz közelítse. Lázás vitalizmus tör fel belőle, pogány életöröm szállja meg, áttörve a korábbi gátlásokat. Ezekhez viszonyítva úgy tűnik, mintha nem is ugyanattól az egyéntől származnának például a következő sorok:

Akarom a bőr sima selymét,
erős izmokat akarok,
együgyű szívet, ravasz elmét,
jó mosolyt, hörgő haragot,

* Részlet a Forum Kiadóban sajtó alatt levő *Ács Károly* című tanulmánykötetből.

kegyelmezni és könyörögni,
nem tudni mi az: nem szabad,
csókolni, csalni, úzni, szökni,
s szólni élő szavakat!

(Vágy, 1949)

Ez még mind csak kívánság, noha az abszolutista igények maximálisakká, tehát megvalósíthatókká alakultak. A változást a költő közönségének gyarapodása is maga után vonhatta. A nyilvánosságtól évekig elzárkózó költőnek a vallomását mélyről fakadónak kell tekintenünk:

Én beszéltem, bár most kezdek csak élni,
s az első szónál kéne tartanom,
hogyan eldadogjam: kellek, hát vagyok!

(A születés pátosza, 1951)

Ekkor már jó néhány verse látott napvilágot: elsősorban az életigenlés lázában fogantak. Első bemutatkozása már három évvel korábban a Hídban történt meg, méghozzá egy teljes szonettkoszorúval, a költők felkészültségét leginkább próbára tevő formával. Sokat mond a bemutatkozásról, hogy a költemény – *Új koszorú – Új életek éneke* címen jelent meg és a háború utáni jugoszláviai magyar irodalom költői kisenciklopédiájának tekinthető, mivel a költői művesség itt teljes egészében a társadalomépítés szolgálatába áll. Hogy az uralkodó frázisokat is építőanyagként felhasználó fiatalos hév nem költőietlen, arra az a vita a tanúság, amit az írók a szonettkoszorú kapcsán annak állítólagos formalizmusáról, szépségkultuszáról rendeztek. Pályafutásának gyors emelkedését a fiatal költő tehát nem egyedül fékezte le: annak ellenére, hogy ekkor jön meg igazán a kedve mind a versíráshoz, mind pedig az élethez, 1948 március után több mint két évig nem publikál. Nem adja meg magát az élet olcsó mámorának, a túl könnyű érvényesülésnek, hiszen a szonettkoszorúban, leghagyva önmagát, messze előrefutott. Az élet keresése – kisebb erőfeszítéssel és nagyobb reménnyel – tovább folytatódik. A fent idézett sorokat majd csupán akkor vetheti papírra, miután, az említett két év kihagyást követően, a 7 Nap, az Ifjúság Szava, a Magyar Szó és a Dolgozók is közölte verseit. Ezek már, a szonettciklussal ellentétben, nincsenek híján a megéltésgnek, s a küzdelem valóban az új emberért folyik bennük, úgy, ahogyan azt Lévay Endre 1948-ban a Hídban megfogalmazta. A kritikus az írótól azt követeli, hogy „különböztesse meg a lényegest a lényegtelenről, a felszínes eseményeket és történéseket azoktól, amelyek a dolgok mögött vagy mélyen az emberekben élnek, viaskodnak, vajúdnak, hogy létre hozzák az új embert, akinek élete már nem száralmas vergődés, nem is üres vágyakozás; hanem céltudatos munka. És az új ember, ebben a munkában, ha akarja, akár megelőzi a korát.” A szocialista realizmus nálunk megfogalmazott igényei között Ács Károly az idézetben érintett poétikával igyekszik azonosulni, nem utolsó sorban azért is, mert Lévay koncepciója „az egyetememes magyar irodalom színvonalához méri az alkotásokat”, miközben az emberek lelke mélyén haldokló múlt iránt is megértést tanúsít.

A tétova fiatalembert mintha Gál László felől is egyértelmű biztatás érné: „Az olvasót csak az érdekli, hogy az, aki az író egyenruhájában eléje lép, magával hozza-e az író fegyverzetét?” Az író fegyverzetéhez azonban az érett emberség, az önmagát megoldó személyiség természetszerű elkötelezettsége is hozzá tartozik ebben a korban; Ács viszont csak különleges hangulataiban szünteti meg a belsőnek és a külsőnek a konfliktusát. Ha csupán elvétve bilentik is szorongásai az egoizmus felé, humanizmusa anakronisztikusan elvont, íráskultúrája pedig történetiellen és gyakran misztikus. A szonettkoszorú a lehetetlent kísérli meg: a legnagyobb műgondot a politikai időszerűséggel akarja közös nevezőre hozni. Az ötlet nem csupán azért groteszk, mert a művelődésre alapvető tennivalók várnak ekkor, hanem azért is, mivel a mívésség a hozzáértők számára nem pótolhatja a téma esetében nélkülözhetetlen átéltséget, személyességet. Akad felszínesebb, gyöngébb verse Ács Károlynak, de a sematizmusnak nem áldoz többé. A Tájékoztató Iroda rágalomhadjárata idején szabadabb, a művészettel szemben nem diktatórikus művelődés-politikára várva írja növekvő öntudatú, de sohasem hangoskodó verseit. Ezeknek egy része majd csak 1953-ban, a *Kéz a kilincsen* című gyűjteményben kerül az olvasók elé.

A fel-felerősödő hit és a gyakori csüggedés közötti drámai küzdelem már 1948-ban a társadalmi létért folyik. A címében is beszédes *A most akarata* még csak óhajt fejez ki: „Hinni kéne a mondott igazakban”, a *Lekötve még* viszont paradox módon az egyértelmű lehetőséget állapítja meg: „Kiépült már az út bennem”. Meghökkenítő tény, hogy e versek csupán három évtized múlva az Üzenetben váltak a publikum számára hozzáférhetővé. De az érettséget, készséget mutató *Indulás előtt* (1949) is csak az első verseskönyvben kerül közlésre. A magatartás kialakulását azonban szellemes szkepticizmus, mint öngúny, mint e költészet egyik fontos minősége kíséri:

Toll,
kedves elvtárs,
kapaszkodj jól a kezemhez,
vörös vérem és fekete véred
öleléséből
szülessen diadalnak
a vers.

(*Tollamhoz*, 1949)

Azzal szembesül itt a fiatal költő, amit 1946-ban a *Rögök vallanak* című szonettkoszorú írásakor a költészettől és önmagától egyaránt idegennek érzett, mivel a szonettek politikai kicsengés nélkül hirdetik az anyag örökkévalóságát, eltekintve a tendenciózusabb *Mesterszonett*-től. Ennek ellenére e mind a mai napig nyomdafestéket nem látott költemény, ha helyenként magán viseli is a formával való küszködés jegyeit, ihletettebb a költészet az *Új életek énekénél*.

Az Ácsra mint költőre jellemző dilemmák meglepő módon már a kialakulásuk idején szinte képletszerű pontossággal kapják meg összefoglalásukat. A más összefüggésben már érintett *Tépelődőről* (1946) van szó, mely a költő

által három évtizeddel később legértékesebbnek, illetve legjellemzőbbnek tekintett verseiből összeállított gyűjteményében is szerepel. A költőnél a gyakori ironikus, olykor fájdalmas-cinikus mosoly kíséretében el-elbizonytalanodó értékfogalmak itt egyértelműek és sziklaszilárdak. A fiatal költő, mint oly sokszor, most is profétáló pózt választ, nem kétséges azonban, hogy közönség hiányában önmagához beszél: elviselhetetlennek érzett állapotát annak felmérésével igyekszik meghaladni. A költeménynek, a legtöbb Ács-vershez hasonlóan, kizárólag az elmúlt évtizedek során csiszolt változata maradt ránk. A változtatás aligha érinthette a mélyebb rétegeket, hiszen Ács költői attitűdjében az elasztikusság, az elkötelezettség egy-egy időre elfedte ugyan a régi dilemmákat, ám azok a konformizmus betegségének elhatalmasodásakor ismét kiújulnak. Ez azonban már rezignáció, a gesztussorozatnak, a közösségi reménykedésnek a csődje. A *Tépelődő* viszont a kezdet, a legyőzendő, de mégis visszatért állapot. Ha a „gondolat gúnyos átka” szókapcsolat nem lenne a vers végén, naivitást gyaníthatnánk a „roppant kenyér-gulák”, „kalács-hegyek” mögött. De így hajlamosabbak vagyunk azt gondolni: a költőt szerepkeresése és erkölcsi ösztöne közelíti másokhoz, a hit jelentéktelen mozzanata harcainak. Konfliktusa sokszor csak azért van, mert tapasztalata nem engedi, hogy vakon higgyen a társadalom deklarált és saját maga által is vállalt eszményekben. Miért nem valóságos, becsületes küzdelem folyik valóságos értékekért? – ez a fájó kérdés rejlik Ács Károly számos versének látszólagos cinizmusa mögött. Harcolni kellene, de nem lehet, mert nincs értelme; mert az emberek nem veszik komolyan – a költő egyike azoknak nálunk, akiknek a legjobban fáj e gondolat.

SZOLIDARITÁS, VÁLLALT KÖZÖSSÉG

Az elmondottakból kitűnik, hogy a kora gyermekkorától kezdve magánya rémeivel viaskodó, időnap előtt szerzett műveltségének terhe által is egyedi útra ítélt polgári származású fiatalember többnyire nem számításból vagy kényszerből fogadja el az ötvenes években az idő esztétikai, illetve álesztétikai normáinak egy részét. A társadalom, az olykor téves megoldásoktól eltekintve, kezdettől fogva humanus eszményeket hirdetett, és a diák nem véletlenül érezhette úgy, hogy saját jobbik, türelmesebb énje természetesen azonosulhat a kor alaptörékvésével, az ember felszabadításával. Az idősebb költők példája tanúsíthatja: a polgári humanizmus a világszemléleti eltérések ellenére is vállalhat közös cselekvésprogramot a materialista meggyőződésű baloldali társadalmi erőkkal. A fiatal Ácsnak különben sem voltak egyoldalú vallási tehertételei; őt – miként már fejtegettük – az intellektusa akadályozta az új életben való maradéktalan feloldódásában.

Hogy nem meddő talajba kellett erőltetni a magot, arra a felszabadulás időpontja körül keletkezett versek jelentenek bizonyosságot. Köztük a legelső (*A vén koldus*, 1945) a szolidaritásnak, az elesettek iránti szánakozásnak szinte parnassien nyugalmú kifejezése. Ide tartoznak az emberközpontúságnak azok a példái is, melyekről a Dionüszosz-élmény kapcsán már szóltunk. De az

Ács-féle részvét és másokkal való azonosulás jellegéről a *Mindenki fájdalma* (1945) mond legtöbbit. Ha a dacos természetű kamasz nem vonzódik is az egyházhoz, jósága a keresztény megváltás-komplexusban gyökerezik:

Hogyha másnak könnyebb:
én hordom az átvett
terhet s összeroskadok.

.....

Bennem gyűlik össze
minden vad kesergés,
sok-sok fájó tűrés,
ezrek vére, könnye.

A másokhoz való közeledés korántsem beteljesülés ebben a költészetben, s ez is menti meg a giccstől. Nyugtalanóság, lelkiismeretfurdalás, terhes igény áll a fiatal Ács szolidaritása mögött. Ez mindenesetre valóságos, nem kell magára erőszakolnia. Ezért nem idegenek lényétől a következő sorok:

Jöjj a világba. Legyünk itt
egymásé s mindenkié. Kevés
a csók s nem ér szívünkig,
ha csak kettőnké az ölelés.
(*Egymásé és mindenkié*, 1950)

Nem idegenek, de csak keveset mutatnak meg belőle: az aggályokat a Hídban közölt vers háttérben hagyja, a pillanat bensőségének enged. A jóindulat a költőé, a szókapcsolatok nem egészen. A tömegeket mozgósító napi politika és az alkotói szubjektum érintkezési pontjai az ehhez hasonló versek. Nem sok ez, de ennél akkor nem lehetett többet adni. Ács nagyobb leleménnyel, frappánsabban és már csak ezért is meggyőzőbben mondja azt, amit főleg a felelős poszton levők hajtogattak. Mivel itt ember áll a gondolatok mögött, szó sem lehet szólamokról. Valószínűtlenségekről már inkább. Szerelmeskedés közben aligha lehet komolyan venni, élménynek tekinteni a távoli üldözöttek nyomorúságával való azonosulást:

S szemem, bár annyi más van,
holdfényvel itatom,
hogy élesebben lássam
távoli utakon

tóduló menekültek
görnyedt vállán a kint...
(*Tenyerem két dolga*, 1951)

Ács Károly esetében tehát csak ilyen nagy megszorítással lehet tekintetbe venni Bosnyák Istvánnak a maga általánosságában kétségtelenül pontos megálgapítását: „Ha tehát majd egykor megírjuk a vajdasági magyar szocrealizmus történetét, ezt a szempontot lehetetlen lesz mellőzni: a zsdanovizmust nemcsak a kis senkik, a tehetségtelen konjunktúra-lovagok harsogták oly buzgón, hanem azok a tehetségesek, akiknek minden különösebb külső kényszer nélkül is intim meggyőződésükké vált, hogy a fegyveres forradalmat sikeresen megvívott, szocialista berendezésű társadalom emberének csakugyan olyan, vagy legalábbis hasonló a szubjektív valósága, léte egzisztenciája, mint amilyenek – a szocrealista esztétika hirdeti.” A költő ugyanis személyességre törekedett, s ebben nem is maradt teljesen eredménytelen, amikor az individuumnak és a művészetnek viszonylagos önállóságáról még nem, vagy csupán nagy megszorításokkal lehetett beszélni. Nem kétséges, hogy a gyengébb, önmagának és a világnak a kapcsolatát leegyszerűsítő, ma már naivnak ható Ácsversek többsége fölötte áll a manipulatív társadalmi követelések irodalmi torzszüleményeinek.

KIVÍVOTT HARMÓNIA, AZ ÚJ ÉLET FÉNYEI

Akad Ács Károlynak már 1946-ban olyan zsenéje, mely, kamaszokra jellemző giccses leegyszerűsítéssel a természeti jelenségek harcának allegóriája által szemlélteti a jónak és a rossznak a küzdelmét, hogy végül az élet idillikus harmóniája kötelezően győzedelmeskedjen (*Vibar*). A dal pillanatnyi önfeledtségre ad alkalmat, mámore a nyelvösztön szabadjára engedésének örömeivel jár. Mindez a váratlan hangulat csodája, leginkább nincs rá ésszerű magyarázat:

Furcsa, ma reggel nincsenek zajok,
harmóniába leng a jai, a vád,
halló fülemnek zeng minden dolog,
s olyan zenés, oly víg lett a világ.

Dalol a föld és minden csillagok,
dalol az élet múlás peremén,
s e daltengerben én is hang vagyok,
szép, omló tenor: csüggedés s remény.
(*Dalok és megoldás*, 1946)

Bálint István dicsérte, a *Kéz a kilincsen* című kötetet méltatva, a költőnek azt a képességét, hogy a verseiben a teljes embert fejezi ki érzés és gondolat egységében. Ez az állítás igaz is, meg nem is, de talán inkább nem. Igaz, mert Ács verseinek összessége valóban a költő érzelmi világának és gondolatosságának kivételesen kimunkált kifejezése. Nem igaz, mert egy-egy költemény vagy akár verscsoport csupán egy hangulat, egy kedélyállapot vagy egy problémakör fénytörésében mutatja az embert. Nem igaz, mert a *Kéz a kilincsen* csupán egy szűkebb válogatás, s a recenzens nem is tudhatott az íróasztal fiókjában

maradt, a költői világ mélyebb, igazabb rétegeit feltáró és még hosszú éveken át érlelődő darabokról. Akkor egyébként az alkotó és a közönség utólag csak látszatnak bizonyuló harmóniája, az új társadalom melletti nyílt elkötelezettség jelentette az érzelmi és gondolati egységet megelő teljes embert.

Tagadhatatlan: a *Kéz a kilincsen* valamint a *Csönd helyett vers* című kötetek többnyire, de főleg a második, már az új világban helyét meglelt ember lírai vallomásai. A verscímek már önmagukban beszédesek: a *Piros vers*, *Déli altató*, *Munka*, *Vers a kalapácsról*, *Versenyben a nappal*, *Öt szem búza parasztnyerén*, *Júliusi tarlón*, *Újévre*, *Katona-rapszódia*, *Arcom a földet éri*, *Ahogy a tavasz akarja* – és a többi hozzájuk hasonló a költői szemlélet elvilágiasodásáról, konkretizálódásáról tanúskodik. A jó költőt a számára öngyilkossággal azonos boldogságtól az a képessége menti meg, hogy a „kint” (látszólag) eredményesen megvívott harcot „bent” az autentikus kifejezés után kutatva folytatja, vagyis éppen ott növekszik a bizonytalansága és a szigora, ahol a forradalom és az eszmény (öntudatlan) opportunistája meglelést talál a gépies leírással, az irodalom másodlagos szerepével. Természetesen a szóban forgó Ács-versek is közvetlenebb tükröi a kortárs életnek az előzőeknél, mi több, helyenként idillikusak is. Nyelvi kivételességükben megtestesülő személyességük azonban megmenti őket az érdektelenségtől. A költőt emberként (nem mint stilizált egyéniséget, hanem mint gyarló egyedet) mutatják be a tömegben.

A *Kéz a kilincsen* című kötetnek a nyelvvé vált életöröm képezi a súlypontját. Az életre került *Piros vers* (1948) például csak a címében utal a politikai összefüggésre. A *Munkában* (1948) viszont még erotika is akad – az otthonos közérzet kifejezésként:

Meleg szívekkel raknám az utcát kő helyett,
lágý húson siklanának szerelmes kerekék.

Ács, noha a világ legnagyobb falujának külvárosában töltötte is gyermekkorát, s még ha Szabó Dezső, a magyar falu író-ideológusa volt is egyik bálványa, korábban csupán mitikusan ködös képet formálhatott magának a faluról. Egyik – már érintett – versében a parasztra vonatkozó „borveres” jelző a közönségesnek, az alsóbbrendűnek a szinonimája. Ezért szinte erotikus gyönyörűség azzal egyesülni, amihez legbelül mindig is vonzódott, de aminek vállalásához sem lehetősége, sem pedig elegendő lelkiereje nem volt. Ilyen értelemben a faluval való találkozás a rendszer parancsától független magányügynek is tekinthető Ács költészetében. Tudniillik „A külső alkalomnak egybe kell esnie a belső hajlammal, mint ahogy a költő a külső alkalmat maga teremtetten volna. Így ugyanolyan igaz lesz, mint a szerelmi érzés, mint a tavasz életre hívta virág, mint a halál elleni építés öröme. A költő a saját gondolatát követi, de ez az eszme beiktatja nevét az emberi fejlődés görbéjébe.” (Paul Éluard)

És e gyönyörű szertartás után
egymásra nézünk: ember és a föld.

Enyém lesz a legnagyobb tudomány,
s én a tiéd még a halál előtt.

(*Júliusi tarlókon*, 1951)

A magába zárt „városi” embernek (Bori Imre) gátlásokkal fékezett, de valójában rég óhajtott, szinte misztikus kitárulkozása ez a tudat görcseit oldó mezei munka látványa előtt. A megkönnyebbülés azonban csak rövid ideig tarthat: az alkat kettősségét a körülmények sem szüntethetik meg, az ocsúdás büntudattal jár együtt. Lírai szerepjátszás ez, nem helyszínrajz. A költő – talán emlékmozzanatoktól sem függetlenül – az alkatának megfelelő viselkedést vetíti konkrétságában is elképzelt körülmények közé.

Az ötvenes években a leírás uralkodott el Ács költői magatartásában. Mert ha túlnyomórészt képzelet műve is az előző költemény, mégis a riportszerűség benyomását kelti. Ácsot a sejtelmek, érzések, gondolatok és irodalom helyett az élet látja el témával, hiszen saját maga is életre kelt. Ez tehát a lírai realizmus korszaka. Tipikus példája a *Gólya* (1952) című több egységből álló, belgrádi egyetemistáknak ajánlott költemény, mely a korábbi évek problémaérzékenységgel, de a megoldás szellemességével és megnyugtató határozottsággal lep meg. A költő itt már oly közel kerül a tapasztalati valósághoz, hogy a prózaiság, a költőietlenség, a régebben megvetett banalitás fenyegeti. Helyenként egy ötletes jó tanuló verses írásbeli dolgozatára emlékeztet az eredmény:

Az állomás előtt áll.
Hova csöppent, jaj, hova csöppent?
Valahogy így vesznek el a kisgyerekek.
A világ, amit húsz évig tanult,
egyszerre kifordul belőle,
a dolgoknak nincs ismertetőjelük,
hogy: „sarki Pista bódéja”,
vagy: „Sztipán hordár targoncája”,
vagy: „plakátoszlop a köpködőnél”.

Gerold László az ehhez hasonló, ritkán előforduló szövegekre gondolt, amikor a *Csönd helyett vers* kötet kapcsán helyenkénti „együgyűség”-ről beszélt. A *Gólya* egyes helyzeteiben különben nem nehéz ráismernünk *A szegény kisgyermek panasza*i Kosztolányiának ihlető, bátorító példájára.

MEGVERSELT POLITIKA, PROGRAMVERSEK

Miként tárgyaltuk már: a negyvenes évek második fele kétes értékű művelődéspolitikai parancsának csupán egyetlen alkalommal engedelmeskedett Ács Károly, még ha a vállalkozás nagy erőfeszítésébe kerülhetett is, hiszen részben tőle idegen tartalmak számára kellett az egyik legszigorúbb műforma, a szonett egyéni változatát megteremtenie. Maga a politika csak 1950 első hónapjaitól, a sztálinizmussal való konfrontálódás pozitív eredményeit látva lelkesíti. Ha

1949-ben még azt súgta önmagának: „Várni, és túlakarni néha kicsit a mán, / még ellenére is – ez az én politikám”, akkor rövidesen szertefoszlanak előítéletei és „túlakarás” helyett az időnek a saját véleményével egyező parancsát teljesíti. A pusztán képzeletben vállalt költő-partizán-szerepet – melynek lényegét Lukács György világította meg legsokoldalúbban – a Szovjetunió nagyhatalmi törekvése elleni szembeszállás idején sorkatonai önkéntesség váltja fel. Jellemző, hogy az idézett *Politika* (1949) című verset az *Üzenet odaáttra* követi, mely viszonylag gyorsan, a Magyar Szó 1950-es decemberi számában napvilágot látott. A versnek már a Székelyi Horvát Andrástól vett mottója is a függetlenség és a szuverenitás gondolatát tartalmazza: „Idegen nép országodban nyakadra ül neked, / Tisztessége nagyobb leszen, hogynemmint teneked, / Ő fő leszen, te fark leszesz, parancsol teneked.” A versben az a rendkívüli, hogy a fiatal Ács, a magyarságát vállalva, olyképpen korholja saját fajtáját, ahogy azt az egykori prédikátorok és a későbbi profétaköltők, Petőfi és Ady tették:

Fáj bennem minden, mi magyar,
és mégis, hogy fáj, ez a büszkeségem,
mert csak a közöny ravatal,
s nem örök a szenny, hogyha él a szégyen.

A költőt nyugtalanító fájdalom, az égető igazság kimondása sürgeti, hiszen önmagának tartozik azzal, hogy más ajkú nemzedéktársai között a politikailag eltévelyedett anyaország fejére olvassa ítéletét. Természetesen nem a gondolatok magas röpte állítja meg a mai olvasót, hanem az a frappánság, mellyel a költő megfogalmazza nemzetisége véleményét az adott körülmények között.

A vádlottat tekintve azonban nyilvánvaló az általánosítás igazságtalansága. Talán ezért születik meg a következő évben *Üzenet odaáttra* címen az árnyalás, módosítás, a részleges palinódia. Ebben a költő másképpen azonosul azokkal, akiknek szolgásgát előzőleg egyoldalúan kárhoztatta. Most a kényszer, a tehetetlenséget, a kiszolgáltatottságot hangsúlyozza, miközben nyilván nem a hangadókra, hanem az erőszak néma tűrőire céloz. Az elveszettség, az önmarcangolás fájdalmas hangja szól a költő által megszemélyesített, sztálinista béklyókat viselő magyar társadalomból. Az együttérzés a határ és az ellentétes lehetőségek ellenére is közösséget teremt:

Mert tudnotok kell rólunk, akik vagytok
rabházán kívül, s látnotok a kapcsot:
minket is akar, mit ti sem akartok.

A befejezés tömörsége szinte rejtvényyszerű, pedig aligha lehet kétséges, hogy a világra a maga „szabadság”-modelljét rákényszeríteni igyekvő tirannizmus „akarára” céloz a költő. Az *Üzenet odaáttra* az előbb tárgyaltak a kiegészítő ellenpontozása, tehát az alkotnak tipikus, az egész munkássága során variálódó megnyilatkozásmódja.

Azonban az önvédelemre berendezkedett államban is bizonyításra szorul az elkötelezettség; másrészt pedig a költőnek különben is meg kell bizonyosodnia tevékenységének társadalmi hasznosságáról. Ha politikailag egyértelmű is a fiatal költő magatartása, költészetnek és haladásnak a kérdését képtelen egyértelműen megválaszolni. A 7 Nap egyik augusztusi számában közölt (egyéb-ként második megjelent) verse még azt mutatja: egyelőre nem meri vállalni a teljes öntörvényűség kockázatát.

Nekem álom
a mesterségem. Én költő vagyok.
A mát jövőbe növe látom.
S nem hazudok, ha nagyot álmodok.

Mit a munkás ébren felépít,
álomban ugyanazt csinálom én;
így váltja fel újjal a régít:
való és álom, gyár és költemény!
*(Bocsánatkérés az utcasarkon egy ismeretlen járókelőtől,
1950)*

Ez a palinódia féltékenységből ered, ezért nincs esztétikai hozadéka. Az idézet első szakasza fenntartja a poéta számára a jövőbe nézés jogát. A fáklyavivő, utópiába merülő forradalmi romantika pozíciója ez – az emberekbe vetett bizalom talaján. Az eredmény más, ha a jelent nem engedelmesség, kötelességérzet szépíti meg, hanem a hit, a lelkesedés erkölcsse. A költő tehát elsősorban önmagának tartozik a mának a megszipítésével, a jövő csábító képeinek a megidézésével és – csupán másodsorban a társadalomnak. Fagyeev ezt a következőképpen mondta: „... mi olyan társadalom képviselői vagyunk, amelyben a művész szubjektív reménysegei egybeesnek a társadalmi fejlődés objektív alakulásával, mi a reális valóságban is találhatunk élő embereket, akik az új erkölcsi elv hordozói.” Lukács egyik önbírálata szintén hasonló gondolatokat fejtet: „A szocialista realizmust... az embereknek... a pozitív oldalai érdeklík, az újító munkástól, a szövetkezetért harcoló paraszttól egészen a proletár forradalom, a szocialista építés... legnagyobb hőseiig.”

Ezzel szemben az idézet második szakasza függőséggel váltja fel a szabadságot. A primér mozzanat lenini értelemben szekunderré lesz: „Az irodalmi munkának az egyetemes proletármunka részévé kell lennie, »kerekévé és csavarjává« annak az egyetlen egységes nagy... gépezetnek, amelyet az egész munkásosztály öntudatos élcsapata mozgat.” Ezzel a fiatal Ács meggondolatlanul a visszhang színvonalára süllyeszti a művészetet, az ontológiai függetlenséget korlátozva, hiszen a funkcióba húzódó költészet önmagát semmisíti meg.

Nem egy ekkori Ács-versnek a költői lelkesültség kölcsönöz jelentőséget: az előbb érintett meddő elmélet nem válik gyakorlatává. Mikor tehát verset ír a kalapácsról, akkor e vállalkozás részben azért nem idegen tőle, mert a tárgyak kezdetről fogva vonzották képzeletét, részben pedig azért, mert, ha rövid időre is, fel tud oldódni a korábban kizárólag gyanakodva szemlélt mindennapi

munka forgatagában. Az élmény az övé: az ő nyelvén szólal meg. A mai ízlés természetesen felszínesnek, naivnak érezné – ez azonban más kérdés.

Bizony mondom: jelentenek a hangok,
s mondom: nemcsak embernyelvű a vágy.
A ma üllőjén okos szavakat kong
ez a költő, ki döglött vasdarab volt:
a kalapács.

(Vers a kalapácsról, 1951)

Az ilyen társadalmi öröm akkor is feltör e költészetből, amikor már az elhallgatással is küszködni kell és – éppen ezért – giccses az idill:

ha kihajolok, átellenben
hurkot vet a hegy zöld szalagja,
és a Duna rendíthetetlen,
ős türelemmel bogozgatja...),

nézem, hogy épül ki előttem
az új negyed; ránő a vízre,
már át is lépte ferdeszögben
a Szabadság-híd merész íve!
(Este, ha kinézek a hídra, 1981)

Ez a vers is az építő munka „óriásait” dicséri a televízió „törpéi”-vel szemben, s az erkölcsi igazsághoz nem is férhet kétség. De az esztétikaihoz már igen... A probléma az, hogy a költő már csak nagy távolságról lehet tanúja az alatta lüktető életnek: így viszont a szükségképpen sematikus a látás. Alkotó jókra és papoló bürokrátákra osztódik a világ, a már-már agyonszennyezett Dunából viszont csak a „rendíthetetlen, /ős türelem” látszik. Olyasmire vetíti rá Ács a bensőség, a szépség látszatát, ami – s ezt saját maga tudja legjobban – mindennek legfeljebb a lehetőségét tartalmazza. Legfeljebb – tudniillik létünk és haladásunk rajtunk kívül eső okokon, például a nagyhatalmakon is múlik. A vers idillikusan optimista hangulata nem is vehető teljességgel komolyan, hiszen erre a költőtől már régóta elidegenedett látásmódra alig akad példa az utóbbi években.

Ami most bizalmatlanságot keltő elem, az az ötvenes években könnyedén és jólesően játszott szerep. Akkor még a dedukációt, a társadalomtól kapott általános programot indukció, konkrét és eredeti megfigyelés, megdöbbenés frissítette. A libanoni invázió hírére született *Két part* (1958) a kellemes béke és a dühödtt háború egymással szemben álló képeivel provokálja az ember igazságérzetét. Az ilyen üzenetet közvetítő vers a hatvanas években elerőtlenedik, formalizálódik és a kihaláshoz jut közel. Az új helyzetben a régi büszke igazságok szinte komikusan hatnak. A költő a saját, a konformizmus nyavalyáját közvetve remekül kipellengérező verseiről is megfélemedezik, amikor fanyarságában kifakad:

Az emberiség nagyobbik fele taknyos,
Eszmék helyett mini-szoknyához kapdos,
Adj neki fegyvert: rád süti s nem néz vissza.
A kommunista őneki konformista.
(*Rigmusok, évfordulókra, 1969–1970*)

ÉRZELEM, DAL, ELÉGIA

„Ács Károly és még Fehér Ferenc arra ébresztettek bennünket, hogy mostanában különösen szép a hajnali derengés, a pacsirták szebben énekelnek, a csók jobb ízű, a tavasz virágosabb, a nap melegebb” – írja Gál László, a 7 Napban 1961 januárjában a *Csönd helyett vers* című Ács-kötet kapcsán, s azt is megjegyzi, hogy a fiatal költő „mindjárt verset írt csönd helyett, mert lármás, nagy csönd volt akkortájt minálunk...” Másképpen, de lényegében ugyanezt mondja Bányai János is 1978-ban a költő addig közölt legjobb verseinek ismeretében: „Ács Károly verseiben az élményszerűségnek, a megéltétségnek, az érzelmi és hangulati tapasztalatoknak igen nagy szerep jut. Nagyobb is talán, mint a valóságos intellektuális – mondjuk bölcséleti – élményeknek. Vagyis, a szabad szemmel látható formajegyek mögött mindig egy mélyen megélt élet, sőt azt is állítani merem, hogy egy közvetlen lírai élmény munkálkodik. Ami azzal is bizonyítható, hogy újabb költőink között éppen Ács Károly versei szólnak gyakran a szerelemtől, éppen az ő verseiből hangzanak ki oly sokszor az alapvetően lírai érzések, a szorongás, a félelem, a színek, a titkok.” Hasonló gondolatoknak ad hangot Dér Zoltán is 1979-ben.

A kritikusok által érintett magatartás az ötvenes években vezérszólama lesz e költészetnek, s ha nem is mindig ilyen formában, de később is – különösen az utóbbi években – fontos elem. Ennek az élménykörnek az eluralkodása a gátlások alóli felszabadulással függ össze. A fiatal költő belekóstol a szerelembé, értelmét látja munkájának és – átmenetileg – megbarátkozik önmagával meg a szavakkal. A könnyedségnek, súlytalanságnak pedig líra, dal a költői következménye.

Ahogy az erotikából az ötvenes években érzelem lett, úgy alakult át a drámaiság dalszerűséggé. A *Kéz a kilincsen* még lázas öleléseket versel meg, miközben a költő vigyáz: nehogy az extázis elvonja a figyelmét attól a szereptől, melyet a társadalom jelölt ki számára.

Napos, szerelmes meztelenség
s nagy földi csók
feszengeti két ember testét
és a valót.

(*Dal a szerelemtől, 1950*)

A pogánykodás a kor ízlésének és a fiatalember ösztönei szabadságának egysége. A kezdetet a gátlások és olvasmányélmények által táplált gög jelzi:

Szeretlek és ez több tenálad,
mert ha csak csók tapasztja szádat,
nem szerelem, bár nem utálat.

(Mint pohár víz, 1948)

Az érzelmi bensőség azonban egyre fontosabbá válik számára, s ez onnan is látszik, hogy nem egy versében tisztelettel, szinte alázattal említi „a szerelem” fogalmát, nem egészen függetlenül a Bori Imre által oly fontosnak tartott vizsgálódó hajlamától, mely néha nem csupán a cselekvőkészségére, de a gondolataira is paralizáló erővel nehezedik és néma vergődést, tudat-küszködést eredményez. Ezzel szemben a harmóniához közel jutott ember verse könnyed hangulatot áraszt, de egyben sekélyesebb is, hiszen az új szókapcsolatokkal megfogalmazható lélekállapotok megritkultak. A költő felébredt, a vers elhalványult:

Tíz év előtt írtam először verset
(akkor még nem ismertem a szerelmet).
Tíz év. Tíz május. Tíz évgyűrű a fán.
Most már ismerem. Igazán.

(Kősa sorok, 1955 májusán)

Elhalványult, de nem halt meg: a költő idegei többet tudnak ahhoz, hogy nyárspolgár lehessen. A versírás állapotát vagy akár a költőt az életben nem szabad összetéveszteni azzal az olykor már-már idillikus egyensúllyal, amit egyik-másik verse sugall. Az Ács-vers könnyedsége tudniillik nem a léhaságnak, hanem a költői tudásnak az eredménye; annak tehát, hogy a költő megküzd a szavakkal:

Sok cifra szó közt keresgélek,
amíg rátalálok a csöndre.

(Aki mindig elkésik, 1953)

– írja. És valóban: Ács Károly munkássága második évtizedében, népszerűsége csúcán is viszonylag kevés verset alkotott. Hogy végső soron ebben az időben is a nyugtalansága ihleti, azt idézett versében is bevallja:

Engem valami mindig kerget,
engem valami mindig kérdez.

.....

Sajnáljatok meg, futó percek,
amit tesztek, tehessem végig.
Nyugodjék szegény, hajszozt szerzet,
érkezzen, aki mindig elkésik.

A költő a terhét érzékelteti, mi azonban mégis úgy látjuk, hogy könnyedén halad vele.

Szenvelgésről akkor beszélünk, ha a kínok nem igazik. Ács kaskai, babitsi típusú költő: nála a szenvedés alkati kérdés. Inkább arról vitatkozhatunk, hogy a szavakért, az igazi jelentésért vívott harcot sokszor a szerelemnek az álproblémái takarják el. Jól látja Kibédi Varga Áron, hogy Ácsot ekkor „egyfajta modoros egyszerűség fenyegeti”, de csak fenyegeti, és csupán azért, mert korábbi költészete mélyebb szorongásból fakadt és – miként a később előkerülő „zsengék” bizonyítják – változatosabb volt. A költő természetéből következik a szerelmi témájú versekben érvényesülő magatartás, ám a funkció lecsökkenti az ellenpontozás vagy a változatteremtés lehetőségét.

A művesség, a tudás, a megtalált szerep az önfegyelem kialakulását is megkönnyíti. Ennek köszönhetően született meg több mint tíz év vajúdása után a megformált ösztön és érzelem képekben rendkívül gazdag eredménye, a magyar irodalom egészében is kiemelkedő mestermű, a *Máglya* (1954–1962) című, sorrendben a harmadik szonettkoszorú. A kritika Utasi Csaba részéről (1963) túl szigorú és elhamarkodott volt, mikor azt állította, hogy „Korunkban a költő aligha választhatja belső kényszerből mondanivalója kifejezésére a szonettkoszorú struktúráját” – hiszen a költőnek a káosz elleni küzdelem is lehet a célja, a forma pajzsa pedig a harci eszköze. A *Máglya* szenvedélynek az ápolása és irányítása, s mint igazi költői munkát lehetetlenség érzelmre, formai bravúroskodásra, értelmiségi vívódásra redukálni. Képekben tobzódása különféle elemeket olvaszt magába. Azt is vállalja itt a költő, amit más szerelmes verseiben a dalszerűség, az alkalom és az illem kedvéért elhallgatott: a dilemma feltárása az ösztönök felszabadítása mellett dönt. Az ötvenes években sem az időhiány, sem pedig az erkölcs nem engedélyezte a férfi és nő kapcsolatának ilyenfajta kifejezését, a szerelem öncélúságának gondolatát.

Részben egy új, az Ács-nemzedék poétikájával ellentétes műeszmény térhódítása miatt, részben pedig azért, mert a költőnek is csalódnia kellett abban a harmóniában, melyben versei egy nagyobb csoportjának írása idején hinni igyekezett – a költő dalainak íze is fanyarrá lesz a hatvanas évek közepétől kezdve. A formának és a tartalomnak az ellentmondására Dér Zoltán figyelt fel a *Téli vázlat* (1965) című költemény kapcsán:

Ének füstje kormoz
Füst éneke fázik
Csont koccan a csonthoz
Mégfagyunk hazáig

Havak fehér korma
Befelé permetez
Miértünk ki szólna
Ha egyszer vége lesz

Az ilyen verseken az elégikusságnak is nyoma van, de mi is egyoldalúak lennénk, ha elhamarkodottan arra következtetnénk, hogy e magatartás egyértelműen válságnak a következménye. Valójában a költő legkorábbi versei között is találunk nem egy elégíát vagy elégíához közel álló verset. Ilyen a *Búcsú a*

barna szobától (1948), vagy a még Kosztolányira figyelő *Szavak* (1948). De kétségtelenül e hangnem vált tónusmeghatározóvá olyan későbbi kiváló alkotásokban, mint az *Emlék, télben* (1971), *Nádas tavon* (1974) és a *Batyuim* (1978). Igen fontos az a tény, hogy e nosztalgikus-elégikus hangulatú verseket maga a költő is szerette és néhányat közülük az *Ének füstje, füst éneke* antológiába is besorolt.

Rezime

Prihvatanje života

Ova studija je odlomak iz knjige o poeziji Karolja Ača koju će se još ove godine objaviti NIŠRO Forum. Aspekt koji Gabor Vajda u svojoj analizi uvažava ima društveno-psihološko obeležje. Kao što se i iz ovog odlomka njegovog rada može uočiti, njega interesuje ona dijalektika pesnikovog individualnog i društvenog bića koja se može očitavati iz njegovih pesama kao dramatična unutrašnja borba, kao dijalog sa svetom i samim sobom. Već naslov dostavljenog eseja upućuje na to da se ovde pretežno radi o onom vremenskom periodu stvaralaštva Karolja Ača kada je on počeo da se uklapa u duhovni život jugoslovenskih Mađara. Reč je o pokušajima izmirenja jednog izuzetno obrazovanog i ujedno buntovnog mladog čoveka sa kulturnom politikom pedesetih godina koja je naročito na početku decenije bila prilično jednostrana i kruta prema fenomenu umetnosti. Kada i kako je pesnik mogao ostati veran samom sebi i šta je ono u čemu se prilagodio trenutačnim društvenim potrebama? – na ta pitanja pokušava odgovoriti studija Gabora Vajde.

Resumee

Entgegennahme des Lebens

Diese Studie ist ein Teil des Buches über die Poesie von Károly Ács, das die NISRO „FORUM“ noch in diesem Jahre erscheinen lassen wird. Der Gesichtspunkt, den Gábor Vajda, in seiner Analyse besitzt, hat gesellschaftlich-psychologische Merkmale. Wie man aus diesem Teil seiner Arbeit feststellen kann, ihn interessiert die Dialektik des individuellen und gesellschaftlichen Wesens des Dichters, das aus seinen Gedichten abzulesen ist, als ein dramatischer innerer Kampf, als Dialog mit der Welt, und sich selbst. Aus dem Titel des vorliegenden Essays ist schon festzustellen, dass es sich hier meistens um die Periode der Tätigkeit von Károly Ács handelt, in der er sich in das Innere geistige Leben der jugoslawischen Ungarn eingliedert hat. Es handelt sich um die Versuche der Versöhnung eines besonders gebildeten und gleichzeitig revolutionären jungen Menschen, mit der kulturellen Politik der fünfziger Jahre, die – besonders im Anfang der fünfziger Jahre – genug einseitig und hartneckig gegen die Erscheinung der Kunst gewesen war. Wann und wie hat der Dichter treu zu sich sein können und was ist das in dem er sich in die momentane gesellschaftliche Nötigkeiten einschalten kann? – auf diese Fragen versucht die Studie von Gábor Vajda zu antworten.